Bescherming van traditionele kennis en traditionele cultuuruitingen

12 juni 2020, 02:00

Benoit Olbrechts

Hoe kan men traditionele kennis en culturele creativiteit tegen pogingen van particuliere toe-eigening beschermen? Hoe kan men biopiraterij tegengaan? De vragen liggen op tafel.

Net voor de lockdown hield Sirris voor een Brusselse denktank een presentatie over de veranderingen in de intellectuele eigendom en de grote uitdagingen ervan: in welke mate zijn de bestaande intellectuele-eigendomsstelsels in staat om in te spelen op de nieuwe paradigma's van innovatie en creativiteit?

Een van de vele uitdagingen waardoor de intellectuele eigendom zich zal moeten aanpassen of zal verdwijnen, heeft te maken met de intellectuele activiteiten in een traditionele context.

Traditionele kennis omvat kennis, knowhow, vaardigheden en praktijken die binnen een gemeenschap van generatie op generatie worden ontwikkeld, in stand gehouden en overgedragen. Deze kennis maakt deel uit van de culturele en zelfs spirituele identiteit van een gemeenschap. Ze is niet statisch, maar evolueert voortdurend.

Pas de laatste jaren is men zich bewust geworden van het belang van deze kennis en haar onvervangbare waarde in de hedendaagse wereld, in meerdere opzichten. De intellectuele bescherming van die kennis staat op een keerpunt: op internationaal niveau beseft men steeds meer dat het tijd is om op te treden. Het antwoord op de vraag 'hoe' is evenwel niet duidelijk.

Een voorbeeld: de traditionele geneeskundige kennis heeft zich ontwikkeld als een intellectueel antwoord op de behoeften van het leven met lokale materiële middelen. Deze kennis is dus belangrijk voor de samenleving.
Zo hebben bijvoorbeeld de traditionele genezers in Samoa bijgedragen tot het verkrijgen van een nieuw geneesmiddel tegen aids, dankzij hun kennis van de 'mamala-boom' (Homolanthus nutans). Omdat dit wolfsmelkgeslacht te weinig produceert om het natuurlijke actieve bestanddeel (prostratine) in voldoende mate aan te leveren, werd de stof door genetische manipulatie geproduceerd, maar op basis van een overeenkomst met de overheid en de bevolking van Samoa. Een deel van de 'royalty's' wordt aan de Samoaanse bevolking teruggestort en een deel is voorbehouden voor de families van de genezers die de stof hebben ontdekt.

Traditionele kennis hoort niet thuis in het domein van de intellectuele eigendom, dat zich veeleer op de behoeften van technologisch ontwikkelde samenlevingen toespitst. De noodzaak om traditionele kennis te beschermen, is eigenlijk pas recent ontstaan. Er bestaat echter nog steeds geen internationaal mechanisme om ze te beschermen, al zijn bepaalde landen sui generis-stelsels aan het ontwikkelen om tegemoet te komen aan de specifieke kenmerken van deze kennis. Zo

merkt men bijvoorbeeld dat de traditionele kennis een geheel vormt dat voortdurend evolueert; dat ze voor een beperkte periode kan worden beschermd, wat zinloos is; en dat ze mondeling wordt overgedragen en niet altijd schriftelijk is vastgelegd.
Een van de belangrijke gevolgen van dit gebrek aan bescherming is de biopiraterij; met andere woorden, de privatisering van levend materiaal en de onrechtmatige toe-eigening van de hulpbronnen van de biodiversiteit en de daarmee samenhangende traditionele kennis van de inheemse bevolking. Zo verkreeg het University of Mississippi Medical Center in 1995 een octrooi (US5401504) op kurkuma voor wondverzorging. Gelukkig kon dit octrooi worden aangevochten door de India's Council of Scientific and Industrial Research en werd het uiteindelijk ingetrokken omdat de eigenschappen ervan al sinds mensenheugenis in India gekend zijn en zelfs in sommige Sanskriet-teksten zijn vastgelegd.

Al bestaat er nog geen internationaal systeem voor de bescherming van traditionele kennis, toch gaan sommige teksten in de goede richting. Met name het Biodiversiteitsverdrag en het Protocol van Nagoya uit 2010 hebben deze kennis een zekere erkenning verleend. Beide verdragen eisen van landen dat ze de kennis en praktijken van traditionele inheemse gemeenschappen die pertinent zijn voor het behoud van de biodiversiteit, naleven, vrijwaren en in stand houden, dat ze een uitgebreidere toepassing ervan bevorderen met de goedkeuring en deelname van wie in het bezit is van deze kennis en dat ze de billijke verdeling van de voordelen die voortvloeien uit het gebruik ervan, stimuleren.

Dat biopiraterij stof is voor vurige debatten, komt omdat grote internationale farmagroepen er vaak van worden beschuldigd de hulpbronnen van de landen in het Zuiden te plunderen door octrooiaanvragen in te dienen voor moleculen die afkomstig zijn van de lokale biodiversiteit die de mensen in Afrika, Latijns-Amerika of Azië al eeuwenlang gebruiken zonder er ooit maar aan te denken ze ergens te laten registreren.

Meer in het algemeen streven inheemse volkeren en traditionele gemeenschappen er steeds meer naar om de culturele, historische, spirituele en economische waarde van hun creatieve erfgoed te bezitten en te controleren. Als er al intellectuele eigendomsrechten zijn, behoren ze meestal niet tot de traditionele houders, maar tot wie zijn kennis vastlegt of documenteert (musea,…).

Het voorbeeld van de gezichtstatoeage van voormalig bokser Mike Tyson wordt geïnterpreteerd als een toe-eigening van de traditionele cultuuruiting. Het getatoeëerde 'werk', bestaande uit twee monochrome spiraalvormen die rond één oog zijn geplaatst, is rechtstreeks ontleend aan de T? moko, de traditionele permanente gezichtstattoo van het Nieuw-Zeelandse Maori-volk. In deze cultuur is de gezichtsmoko exclusief iets voor ingewijden en vooraanstaanden. Hij getuigt van de heilige genealogie en de sociale status van wie die de tatoeage draagt. Zich de moko van een individu toe-eigenen is een beetje als iemands identiteit stelen. Van zodra Tyson met zijn tatoeage in het openbaar verscheen, heeft hij dus vurige reacties in de Maori-gemeenschap ontlokt. Te meer daar de tatoeëerder de tatoeage als een door het auteursrecht beschermd werk claimde.

In Australië zijn het de voorwerpen die uitingen van de Aboriginal-kunst imiteren, maar in Indonesië zijn gemaakt, die problemen in de toerismemarkt veroorzaken: ze gebruiken en verbasteren de culturele uitingen van de autochtonen, brengen de instandhouding van hun kennis in gevaar en ontnemen hen de beheersing ervan. Ze ontnemen hen ook het economisch voordeel van hun eigen cultuuruiting. En tot slot wijken ze af van de traditionele waarden van respect, die vereisen dat niemand motieven gebruikt die niet bij hen horen, vooral buiten de clan.

Er is nog een lange weg te gaan om te vrijwaren dat de traditionele kennis op internationaal niveau correct wordt beschermd. De verhoudingen tussen intellectuele eigendom, traditionele kennis en

traditionele cultuuruitingen zijn technisch gezien bijzonder complex.
De hele kwestie is immers over verschillende internationale instanties versnipperd. Anderzijds hebben niet alle landen dezelfde mate van politieke betrokkenheid, en ten slotte is het gewicht van de niet-vragende partijen - grote multinationals - heel anders dan dat van de vragende partijen - kwetsbare en vaak gemarginaliseerde gemeenschappen - bij het zoeken naar een effectieve bescherming. In termen van doelstellingen en verwachte resultaten, leidt dit alles tot discrepanties tussen de landen, wat de vooruitgang afremt.

In het Intergouvernementeel Comité van het WIPO met betrekking tot intellectuele eigendom, genetische hulpbronnen, traditionele kennis en folklore, zijn momenteel evenwel onderhandelingen aan de gang over een internationaal rechtsinstrument.

Bronnen

- https://www.wipo.int/tk/en/tk/
- https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/920/wipo_pub_920.pdf

Auteurs

Benoit Olbrechts